

Євген Юрійович ШАПТАЛА,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

У статті визначено ознаки поняття «корупція» є наступні: 1) наявність спеціального суб'єкта вчинення корупційного правопорушення, – особи, наділеної владними повноваженнями; 2) вчинення нею неправомірних діянь (дії чи бездіяльності), тобто використання свого службового становища з порушенням публічних інтересів, забезпечення реалізації яких є обов'язком відповідної особи; 3) наявністю корисливих мотивів вчинення такого діяння; 4) негативні наслідки. З'ясовано, що корупція у судовій системі України - це суспільно-небезпечне явище, яке виражається у використанні суддями чи працівниками судових органів свого службового становища, всупереч принципам законності та справедливості, з метою отримання особистої вигоди або переваг для інших осіб, що проявляється у прийнятті неправосудних (несправедливих) рішень, упередженості та підпорядкованості стороннім інтересам і в результаті підриває верховенство права та довіру громадян до судової влади.

Констатовано, що корупція у судовій системі має такі негативні наслідки: по-перше, фактичне заперечення принципів верховенства права, законності та рівності перед законом; по-друге, безкарність корупціонерів, а також бізнес та політичних еліт; по-третє, підриє довіри громадян до держави та її інституцій; по-четверте, гальмування інвестицій в економіку країни, а відтак і фінансово-економічного розвитку країни; по-п'яте, формування атмосфери цинізму та правового нігілізму в суспільстві; по-шосте, посилення тіньових схем та криміналізації суспільних відносин.

Ключові слова: корупція, корупційні правопорушення, судова система, судді, працівники суду.

Постановка проблеми. Корупція в Україні є однією з найгостріших суспільних проблем, яка гальмує розвиток держави, знижує довіру громадян до інституцій та блокує ефективне функціонування економіки й політичної системи, вона проявляється у зловживанні владою задля особистої вигоди, у використанні державних ресурсів в інтересах окремих груп і у фактичному підміні принципу верховенства права системою неформальних домовленостей. Причинами поширення корупції стали, як історичні обставини та пов'язані із радянським минулим моделі державного управління, так і слабкість державних інституцій, низький рівень правової культури та недостатній контроль суспільства над владою. Особливо гостро постає проблема корупції в судовій системі України. Саме, з огляду на їх

конституційно-правовий статус, суди покликані гарантувати справедливість і захист прав громадян, проте їхня діяльність в Україні довгий час асоціювалася з хабарництвом, залежністю від політичних еліт та ухваленням рішень на користь впливових осіб.

Окремі проблемні питання, пов'язані із протидією корупції в різних сферах суспільного життя, в своїх наукових працях розглядали С. М. Алфьоров, С. М. Гусаров, Д. О. Іщук, С. М. Клімова, М. І. Мельник, О. М. Музичук, Т. П. Яцик та багато інших. Втім, незважаючи на значні теоретичні здобутки, а також сучасну соціально-економічну та політичну ситуацію, на сьогоднішній день питання корупції в судовій системі залишається актуальним та важливим.

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити науково-теоретичні підходи до розуміння корупції у судовій системі України. З огляду на запропоновану мету, завданнями дослідження є: з'ясувати сутність поняття корупція; розкрити її специфіку у різних сферах суспільного життя; виділити особливості категорії корупція у судовій системі.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що термін «корупція» походить від латинських слів «corruptus» та «corruptio» у перекладі з англійської мови – «пошкодження», «знищення» чи «псування», що означають трансформаційний процес, який призводить до руйнування¹. Отже, в логіко-семантичному розумінні корупція – це процес руйнування певного явища, системи. В сучасному розумінні корупція є руйнівною трансформацією багатьох суспільних процесів країни. Р. В. Перелигіна та С. В. Козир, підкреслюючи небезпечність корупції, зазначають, що вона проникає в усі сфери суспільного життя, створює соціальну напруженість та економічні колізії, сприяє поширенню нелегітимних видів соціальних практик, загрожує національній безпеці, реально протиставляється конституційному та суспільному ладу, є причиною масштабного зростання «тіньової» економіки, пронизує владні інституції, створюючи передумови для зростання рівня злочинності². На руйнівні наслідки корупції вказує й Д. О. Кузик, яка називає корупцію однією з найбільших загроз для ефективного функціонування державних інститутів і суспільного розвитку. Її складна правова природа потребує комплексного підходу, який охоплює як юридичний аналіз, так і врахування соціально-економічних та етико-моральних аспектів³. Л. І. Каленіченко та Д. В. Слинько справедливо наголошують на тому, що корупція є негативним, динамічним, об'єктивно існуючим соціальним явищем, яке породжує необхідність постійного її дослідження з метою створення нових, зміни

¹ Тильчик В. В., Шпак Н. А. Поняття та особливості корупції в сфері національної інфраструктури, геопросторових даних, земельних відносин та землеустрою. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Т. 34 (73). № 3. 2023. С. 121.

² Перелигіна Р. В., Козир С. В. Соціальна сутність та механізми протидії корупції у сфері медицини. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2019. С. 246.

³ Кузик Д. О. Зміст поняття корупції як об'єкта державної антикорупційної політики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1459/1339/1358>.

існуючих механізмів її виявлення, запобігання та протидії¹. Однозначне віднесення корупції до вкрай негативного явища всіма дослідниками втім не забезпечує єдиного підходу серед науковців до визначення його сутності.

В правовій літературі існує декілька основних підходів до поняття «корупція»: 1) корупція як протиправне корисливе діяння, вчинене особою, яка наділена владними повноваженнями; 2) корупція як екстралегальний інститут, який використовується приватними особами чи групами для здійснення впливу на дії чиновників (бюрократії); 3) корупція як симптом наявності збою у системі державного управління; 4) корупція як соціально-економічне та політичне явище, головною особливістю якого є використання посадовими особами законодавчої, виконавчої і судової влади, громадських об'єднань, установ і організацій господарського управління всіх форм власності свого службового становища для одержання матеріальних цінностей, послуг².

Так, В. С. Гура в найбільш загальному розумінні характеризує корупцію як використання влади і посадових повноважень в особистих цілях чи задля забезпечення інтересів зацікавлених осіб³. На думку О. С. Бондаренка, корупція – це умисні порушення дисциплінарного, цивільного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися у протизаконному використанні особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей⁴. Отже автор наголошує, що дії, які слід розуміти як корупція, мають бути віднесені до неї дисциплінарним, цивільним, адміністративним чи кримінальним законодавством.

В. В. Тильчик та Н. А. Шпак розуміють під корупцією – використання державної посади для отримання особистої вигоди та зазначають, що визначення, в цілому, зображає різні незаконні вчинки й дії, зокрема, привласнення чужої власності (при якій кошти або майно, що належать державі, використовуються державними посадовими особами для отримання особистої вигоди) і зловживання службовим становищем (при якому корумпований чиновник має особистий інтерес в рішеннях, прийнятих ним як публічною посадовою особою)⁵. Для вчинення корупції необхідним є спеціальний суб'єкт – особа, наділена владними повноваженнями. Д. О. Кузик наголошує на тому, що структурно корупція в правових відносинах охоплює три основні елементи: суб'єкти, об'єкти та форми прояву. Суб'єктами корупційних правопорушень є посадові особи, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, а

¹ Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 45.

² Удовика Л. Г., Калугіна І. О. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 70. URL: http://lsei.org.ua/1_2025/15.pdf.

³ Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 73.

⁴ Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : Сумський державний університет. 2021. С. 49.

⁵ Тильчик В. В., Шпак Н. А. Поняття та особливості корупції в сфері національної інфраструктури, геопросторових даних, земельних відносин та землеустрою. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Т. 34 (73). № 3. 2023. С. 121.

також приватні особи, які вступають у корупційні відносини. Об'єктом корупції виступають суспільні відносини, що забезпечують належне функціонування державного апарату, реалізацію прав і свобод громадян. Форми прояву корупції включають хабарництво, зловживання владою, привласнення державного майна, конфлікт інтересів тощо¹. Корупція, як підкреслює А. С. Петрова, передбачає причетність як мінімум двох суб'єктів стосовно однієї й тієї ж справи (один спільний об'єкт), мета діяльності яких полягає в незаконному збагаченні шляхом руйнації чи пошкодження нормального розвитку певної сфери або суспільства в цілому². Отже, до суб'єктів корупції відносять також осіб, не наділених владними повноваженнями, але разом із цим вони сприяють вчиненню корупційних діянь посадовцями, тоді як без наявності останніх корупційне правопорушення не є можливим.

Двосторонній характер корупції підкреслюють й Л. Г. Удовика та І. О. Калугіна, які наголошують на тому, що вона виступає в якості своєрідної «угоди», взаємовигідної для посадовця й іншої особи, яка вступає з ним у відповідні відносини. До основної ознаки поняття корупції дослідниці відносять корисливу зацікавленість, тобто вчинення особою будь-яких дій чи бездіяльність за винагороду. Найбільш ґрунтовним авторки вважають широкий підхід до тлумачення корупції, згідно якого корупція є складним, соціально-політичним і економічним явищем, що складається з комплексу протиправних дій різної спрямованості і мети (хабарництво, лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм та ін.)³. Таким чином, корупція містить й таку складову, як суб'єктивна сторона, що характеризується прямим умислом на отримання певної корисливої винагороди. Об'єктивна сторона представляє собою різноманітні за своїм змістом дії, виконання/невиконання яких є можливим лише за умов наявності в однієї із сторін корупційного діяння владних повноважень.

Л. І. Каленіченко та Д. В. Слинко зазначають, що кумівство (непотизм), фаворитизм є нейтральними з точки зору корупції, але за певних умов можуть призвести до конфлікту інтересів і корупції. Ці явища є основою приватних інтересів, через дружбу чи спорідненість вони стимулюють конфлікт інтересів, який, у свою чергу, є корупційним ризиком. Основним показником такого роду корупційного ризику є наявність інтересів органів державної влади через здійснення службових повноважень посадовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави. Між здійсненням делегованих повноважень та особистими інтересами посадової особи можуть бути протиріччя, і ці протиріччя є чинниками корупційного ризику, коли йдеться про фаворитизм та кумівство. Однак є й інший бік кумівства та фаворитизму. Такі соціальні

¹ Кузик Д. О. Зміст поняття корупції як об'єкта державної антикорупційної політики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1459/1339/1358>.

² Петрова А. С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. С. 13.

³ Удовика Л. Г., Калугіна І. О. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 70. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/15.pdf.

явища не у всіх сферах суспільного життя негативно впливають на виконання професійних обов'язків¹. Тож спостерігається обов'язковість зв'язку фаворитизму, кумівства з порушенням публічних інтересів у виконанні посадовою особою своїх повноважень як корупційного прояву. Кумівство як корупція проявляється у наданні переваг, пільг, послуг, грошових коштів, матеріальних чи нематеріальних активів родичам, наближеним особам та ін.²

Окрім цього, об'єктивна сторона корупції включає й інші різновиди. Наприклад, залежно від форми вчинення корупційної діяльності Л. І. Каленіченко та Д. В. Слинько розрізняють хабарництво, шахрайство, вимагання, розтрату (привласнення) публічних коштів, клієнтизм, лобізм, захоплення держави. Також залежно від форми вчинення корупційного діяння виділяють такі види: прийняття неправомірної вигоди; прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди³.

Більш повним, з точки зору розкриття корисних наслідків неправомірних діянь та самої форми неправомірних діянь, вважаємо підхід В. С. Гури, який вважає, що корупція може здійснюватися у таких видах: по-перше, хабар або іншу вигоду може вимагати керівна особа; по-друге, підкуп відбувається з ініціативи прохача. За формою вигоди корупція поділяється на такі види: як обмін послугами, чи в грошовій формі з метою отримання прибутку або зниження витрат. Окрім видів корупції дослідник виділяє і її форми: хабарництво, тобто отримання матеріальної, грошової чи іншої користі за сприяння хабародавцеві чи іншій особі, використовуючи службове становище чи надану владу; розкрадання, що передбачає привласнення чужого майна або використання його для забезпечення власних інтересів чи інших осіб, використовуючи службове становище чи надані посадові повноваження; шахрайство, або введення в оману юридичних чи приватних осіб задля власної вигоди чи вигоди третіх осіб; вимагання, тобто примушування юридичної або приватної особи до надання матеріальних чи нематеріальних цінностей або послуг в обмін на певні дії чи бездіяльність посадовця; зловживання, що характеризується використанням влади чи службового становища, чи посадових можливостей для задоволення особистих інтересів чи інтересів інших осіб; інше, пов'язане із використанням службового становища для задоволення власних інтересів чи інших осіб внаслідок використання службової інформації не за призначенням, відмови у її наданні, затримання надходження необхідної інформації, спотворення даних; неправомірного втручання у діяльність інших посадових осіб чи державних органів задля перешкоджання їм виконувати свої службові обов'язки або спонукання їх до

¹ Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 43.

² Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 76.

³ Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 45.

прийняття незаконного рішення¹. Отже, прояви корупційних діянь є доволі різноманітними і залежать від конкретної сфери.

Одним із складових корупції і як конкретного правопорушення і як складного суспільно-політичного явища можна назвати й її негативні наслідки. Серед найбільш загрозливих наслідків корупції називають: сповільнення науковці процесів демократизації суспільства; падіння престижу країни на міжнародній арені; втрату довіри у громадян та підприємців до законності та влади; гальмування економічного прогресу; утвердження корупційних схем в усіх сферах суспільного життя; зниження або згортання інвестицій в економіку; зростання цін внаслідок неофіційного включення до накладних витрат корупційних видатків; неієздатність ринкових механізмів регулювання економіки та непередбачуваність наступних змін в країні; зниження рівня життя населення та зростання невдоволеності в суспільстві; втрата морально-етичних норм; зростання злочинності та формування мафіозних кланів; втрата боєздатності країни; загострення політичної ситуації в країні; крах держави тощо². Очевидним є те, що кожен корупційний поступок викликає негативні наслідки, які залежать від рівня посадової особи, яка його вчинила, сфери здійснення, систематичності скоєння подібних діянь та інших факторів. Сукупно корупція як усталене соціально-економічне явище веде до руйнування як суспільства, так і держави в цілому.

Висновки. Отже, підсумовуючі загально-наукові уявлення про сутність корупції, слід зазначити, що їй притаманні такі ознаки, як: 1) наявність спеціального суб'єкта вчинення корупційного правопорушення, – особи, наділеної владними повноваженнями; 2) вчинення нею неправомірних діянь (дії чи бездіяльності), тобто використання свого службового становища з порушенням публічних інтересів, забезпечення реалізації яких є обов'язком відповідної особи; 3) наявністю корисливих мотивів вчинення такого діяння; 4) негативні наслідки.

Тож, все зазначене вище дає змогу дійти до висновку, що корупція у судовій системі України - це суспільно-небезпечне явище, яке виражається у використанні суддями чи працівниками судових органів свого службового становища, всупереч принципам законності та справедливості, з метою отримання особистої вигоди або переваг для інших осіб, що проявляється у прийнятті неправосудних (несправедливих) рішень, упередженості та підпорядкованості стороннім інтересам і в результаті підриває верховенство права та довіру громадян до судової влади.

Корупція у судовій системі має такі негативні наслідки:

- по-перше, фактичне заперечення принципів верховенства права, законності та рівності перед законом;
- по-друге, безкарність корупціонерів, а також бізнес та політичних еліт;

¹ Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 76.

² Там само. С. 77.

- по-третє, підлив довіри громадян до держави та її інституцій;
- по-четверте, гальмування інвестицій в економіку країни, а відтак і фінансово-економічного розвитку країни;
- по-п'яте, формування атмосфери цинізму та правового нігілізму в суспільстві;
- по-шосте, посилення тіньових схем та криміналізації суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : Сумський державний університет. 2021. 472 с.
2. Гура В. С. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. № 2. Т. 32. С. 73–81.
3. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 39–46.
4. Кузик Д. О. Зміст поняття корупції як об'єкта державної антикорупційної політики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1459/1339/1358>.
5. Перелигіна Р. В., Козир С. В. Соціальна сутність та механізми протидії корупції у сфері медицини. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2019. С. 246–249.
6. Петрова А. С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. 20 с.
7. Тильчик В. В., Шпак Н. А. Поняття та особливості корупції в сфері національної інфраструктури, геопросторових даних, земельних відносин та землеустрою. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Т. 34 (73). № 3. 2023. С. 120–127.
8. Удовика Л. Г., Калугіна І. О. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 67–71. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/15.pdf.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2025

Yevhen Yu. SHAPTALA,

PhD in Law

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

THE ESSENCE OF CORRUPTION IN THE JUDICIAL SYSTEM

It is argued that the general characteristics of the concept of "corruption" are the following: 1) the presence of a special subject of the commission of a corruption offense - a person endowed with power; 2) the commission of unlawful acts (actions or inactions), that is, the use of one's official position in violation of public interests, the implementation of which is the duty of the

relevant person; 3) the presence of selfish motives for committing such an act; 4) negative consequences.

It was found that corruption in the judicial system of Ukraine is a socially dangerous phenomenon, which is expressed in the use by judges or employees of judicial bodies of their official position, contrary to the principles of legality and justice, in order to obtain personal benefit or advantages for other persons, which is manifested in the adoption of unjust (unfair) decisions, bias and subordination to third-party interests and as a result undermines the rule of law and citizens' trust in the judiciary.

It was found that corruption in the judicial system has the following negative consequences: first, the actual denial of the principles of the rule of law, legality and equality before the law; second, impunity of corrupt officials, as well as business and political elites; third, undermining citizens' trust in the state and its institutions; fourth, inhibiting investments in the country's economy, and therefore the country's financial and economic development; fifth, the formation of an atmosphere of cynicism and legal nihilism in society; sixth, the strengthening of shadow schemes and the criminalization of social relations.

Keywords: *corruption, corruption offenses, judicial system, judges, court employees.*